

Pierwsze 20 lat obrączkowania ptaków w Polsce (1931-1951)

Stanisław Zawadzki

Abstrakt. Obrączkowanie ptaków swoje początki wzięło u zarania XX w. i związane było z działalnością Duńczyka Hansa Christiana Corneliusa Mortensena. Polska centrala obrączkarska powstała w 1931 r. z inicjatywy dra Janusza Domaniewskiego. Stacja rozsyłała informacje o swojej działalności do urzędów centralnych i terenowych, jednostek Lasów Państwowych oraz szkół, czerpiąc stamtąd najwięcej współpracowników. Pod koniec lat 30. XX w. zaczął ukazywać się skierowany do obrączkarzy Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków. W czasie II wojny światowej pomimo wielu kłopotów Stacja nie zawiesiła swojej działalności. W pierwszych latach powojennych nastąpił nieustanny wzrost liczby zaobrączkowanych ptaków. W 1958 Stacja Ornitologiczna została przeniesiona z Warszawy do Górek Wschodnich pod Gdańskiem.

Słowa kluczowe: obrączkowanie, polska ornitologia, stacja ornitologiczna, Domaniewski, Rydzewski, Szczepski

Abstract. The first 20 years of birds ringing in Poland (1931-1951). Birds ringing started at the dawn of the 19th century, and was associated with the activity of Dane Hans Christian Cornelius Mortensen. The Polish ring office was established in 1931 by the initiative of Janusz Domaniewski. The station distributed information about its activity to central and local offices, State Forests units and schools, drawing the most volunteers from there. At the end of the 1930s, the Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków began to appear. In spite of many problems during the Second World War the station did not suspend its activities. In the first postwar years there was a continuous increase in the number of ringed birds. In 1958 the Ornithological Station was moved from Warsaw to Gdansk.

Keywords: ringing, Polish ornithology, ornithological station, Domaniewski, Rydzewski, Szczepski

Jedną z pierwszych wzmianek na temat znakowania ptaków można znaleźć u Pliniusza Starszego (I w. n. e.). Opisuje on jak pewien Rzymianin zabrał ze sobą młode jaskółki na wyścigi kwadryg do odległego o 220 km Rzymu, które oznaczone jego barwą miały dać znać w domu o zwycięstwie. Znana jest także anegdota z początków XIX w. o polskim szlachcicu, który jesienią zawiesił bocianowi z gniazda w swoim gospodarstwie na szyi żelazną tabliczkę z napisem: „Haec ciconia ex Polonia”, co oznaczało: „Ten bocian jest z Polski”. Wiosną bocian powrócił ze złotą tabliczką na szyi na której wygrawerowano następujące słowa: „India cum donis remittit ciconiam Polonis”, czyli „Indie z darami zwracają bociana Polakom”.

Szlachcic następnej jesieni powtórzył eksperyment, a wiosną bocian wrócił z tabliczką miedzianą, na której napisano: „Grata Japonia pro haec ciconia”, co tłumaczy się jako: „Japonia jest wdzięczna za tego bociana” (Rydzewski 1938a; Domaniewski 1934).

Co to jest obrączkowanie ptaków i skąd się wzięło?

Nowoczesna metoda obrączkowania ptaków była dziełem Duńczyka Hansa Christiana Corneliusa Mortensena (1856-1921), który rozpoczął swój udany eksperyment z obrączkowaniem ptaków w 1899 roku. Zasadnicze znaczenie miało wprowadzenie przez niego ciągłej numeracji obrączek i zapoczątkowanie masowego obrączkowania ptaków. Numeracja obrączek pozwoliła przenieść ciężar zainteresowań z gatunku na pojedynczego osobnika – powstała realna możliwość poznania szlaków wędrówek, długości życia itp. Z kolei w 1901 r. niemiecki ornitolog, prof. Johannes Thienemann (1863-1938), założył stację ornitologiczną w Rossitten na Mierzei Kurońskiej w Prusach Wschodnich. Jej głównym zadaniem były badania nad wędrówkami ptaków poprzez ich obrączkowanie. W 1908 r. do obrączkowania ptaków przystąpił Królewski Węgierski Instytut Ornitologiczny, a w 1910 r. Hugo Weigold (1886-1973) założył w Niemczech drugą stację ornitologiczną, tym razem na wyspie Helgoland na Morzu Północnym. Pozytywne rezultaty Mortensena, Thienemanna i Weigolda spowodowały szybkie powstawanie podobnych placówek w wielu krajach Europy, a także w Ameryce, Indiach i Japonii. W 1939 r. w Europie było 47 instytucji obrączkujących ptaki (Rydzewski 1938a; Ringleben 1938; Warga 1939; Szczepski 1946).

Sukces metody obrączkarskiej wymagał bliskiej współpracy pomiędzy wszystkimi placówkami zajmującymi się obrączkowaniem, stało się to więc przedsięwzięciem ponadnarodowym. Każda stacja ornitologiczna była zbiornicą wiadomości powrotnych nie tylko o ptakach znakowanych jej obrączkami, lecz również placówek zagranicznych. Obrączkowanie polegało na założeniu na skok ptaka (część nogi pomiędzy „kolanem” a palcami) obrączki z wybitym adresem i nazwą instytucji obrączkującej oraz bieżącym numerem. Obrączka stanowiła od 1/300 do 1/1800 części wagi ptaka. W wykazie zaobrączkowanych ptaków, obok numeru obrączki, uwzględniano się także nazwę ptaka oraz datę i miejsce jego zaobrączkowania. Dane te były zbierane przez centrale obrączkarskie i segregowane w kartotekach, aby w każdym momencie dało się stwierdzić, gdzie i kiedy dana obrączka została założona (Rydzewski 1938a, Szczepski 1946).

Powstanie polskiej centrali obrączkarskiej

Stacja Badania Wędrówek Ptaków powstała w 1931 r. z inicjatywy prof. Michała Sieleckiego, ówczesnego przewodniczącego Sekcji Polskiej Międzynarodowego Komitetu Ochrony Ptaków. Została zorganizowana i uruchomiona przez dra Janusza Domaniewskiego przy Państwowym Muzeum Zoologicznym (PMZ) w styczniu 1931 r. Początkowo była to instytucja jednoosobowa, jednak ogrom pracy zmusił Domaniewskiego do zaangażowania dodatkowego pracownika w osobie Bohdana Kreczmera. Od 1 października 1933 r. pełnił on funkcję sekretarza Stacji. Po ustąpieniu Domaniewskiego z PMZ, kierownikiem Stacji od 1 maja 1936 r. został Władysław Rydzewski. Czasowo, w okresie wyjazdu Kreczmera

na Madagaskar (1937/1938), w sekretariacie Stacji pracowali Bolesław Smulikowski i Anna Krycka (Archiwum MiIZ PAN a; Domaniewski 1933a; Domaniewski 1934; Rydzewski 1938b). Już w lipcu 1931 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozesała informację o działalności Stacji do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Rolnictwa oraz wszystkich kurii biskupich „z prośbą o podanie go do wiadomości podległym organom” (Archiwum Stacji Ornitologicznej MiIZ PAN).

Stacja nie była częścią składową PMZ, była z nim jedynie luźno powiązana – personalnie i lokalowo. Posiadała swój własny budżet asygnowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek kierownika Stacji, a zatwierdzany i przedstawiany przez dyrektora PMZ. Środki przeznaczane na funkcjonowanie Stacji były stale niewystarczające, a od roku budżetowego 1937/1938 do 1939/1940 nakłady nie zwiększyły się (12 tys. zł), mimo że liczba zaobrazekowanych ptaków (a co za tym idzie także rozwój placówki) bardzo wzrosła. Stacja nie posiadała własnej biblioteki – korzystała z zasobów księgozbioru PMZ. Pod koniec lat 30. kompletowała mapy potrzebnych obszarów. W 1933 r. została zakupiona maszyna do pisania Smith Premier Portable. Przez całe lata 30. Stacja korzystała z korespondencji urzędowej, tzn. współpracownicy nic nie płacili za listy – opłaty pokrywała Stacja wg stawki za zwykłą korespondencję urzędową (6 gr od listu). Było to ukłonem w stosunku do obrączkarzy, którzy wykonywali za darmo pracę dla Stacji. Kolejnym było publikowanie w sprawozdaniach wszystkich wiadomości powrotnych bez względu na ich wagę. „System ten zastosowany był ze względu na współpracowników, jako bodziec ambicjonalny i zadośćuczynienie ich satysfakcji”. Sprawozdania oraz „Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków” były rozsyłane współpracownikom bezpłatnie (Archiwum MiIZ PAN a; Rydzewski 1939a).

Niektóre osoby w Polsce obrączkowały ptaki na własną rękę jeszcze przed 1931 r., aczkolwiek trudno zakwalifikować ich działanie jako naukowe. Przykładowo Bogusław Stamirowski obrączkował od 1928 r. kaczki, gawrony i bociany. Każdy ptak otrzymywał dwie obrączki – na jednej znajdował się napis „Chorobrów”, a na drugiej „Stamirowski” (czyli adres poczty obejmującej swym zasięgiem zarządzane przez niego dobra Wojsławice koło Lwowa). Na części z nich pojawiła się także nazwa kraju – „Pologne”. Z tej racji Stacja Badania Wędrówek Ptaków otrzymywała informacje powrotne o tych ptakach od central obrączkarskich zza granicy. Stamirowski otrzymał ze swoich obrączek kilka informacji powrotnych, m. in. z krzyżówki z Jugosławii, bociana białego z Rodezji oraz gawrona z Hiszpanii. Z racji zagubienia dokumentów obrączkarz ocenił, że założył około 100-150 takich obrączek. Po powstaniu Stacji Badania Wędrówek Ptaków Stamirowski stał się jej aktywnym współpracownikiem (Domaniewski 1933b, Stamirowski 1954, Nowak 1959).

Działalność Stacji w latach 30. XX w.

Prace Stacji ograniczały się do roli centrali obrączek, a także bazy danych dotyczących wiadomości powrotnych o ptakach zaobrazekowanych w Polsce oraz o stwierdzeniach ptaków z obrączkami zagranicznymi. Opracowywane były także wyniki obrączkowania. Własna praca terenowa Stacji była ograniczona do absolutnego minimum z racji szczupłego personelu oraz usytuowania w wielkim mieście, np. w 1932 r. kierownictwo Stacji zaobrazkowało 50 ptaków. Wysiłek ten został, wzorem podobnych placówek zagranicznych, przerzucony na

dobrowolnych współpracowników rozsianych po kraju. Stały rozwój Stacji poprzez wzrost liczby obrączkarzy całkowicie uniemożliwił jej personelowi pracę w terenie, ponieważ absorbował go ustawiczny wzrost korespondencji i pracy porządkowej (prowadzenie kartotek, remanentów, wykazów). W dodatku w czasie wiosennych i jesiennych przelotów pracy było szczególnie dużo – rozsyłanie obrączek i odbieranie wykazów zaobráczkowanych ptaków (Archiwum MiIZ PAN a; Domaniewski 1933b). Najsilniej odczuwanym problemem w Stacji był brak systematyczności współpracowników oraz ich niedokładność przy wypełnianiu wykazów. Ich słabą stroną była także niedostateczna znajomość nazw ptaków – często wpisywano nazwy lokalne, a czasem wręcz opisowe, jak „ptak szary wielkości wróbla”, „dzięcioł z czerwoną głową” itp. (Biuletyn 1938a).

Tab. 1. Liczba korespondencji obsługiwanej przez sekretariat Stacji Badania Wędrówek Ptaków w latach 1931-1938 (Archiwum MiIZ PAN a)

Table 1. The number of letters supported by the secretariat of Bird Migration Research Station in the years 1931-1938 (Archiwum MiIZ PAN a)

Rok	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Liczba numerów dziennika korespondencji	361	1023	2267	1955	1967	2145	4327	7255

Przyrost korespondencji Stacji Badania Wędrówek Ptaków w latach 1931-1938 obrazuje tabela 1. Widać, że zwiększyła się ona w tym okresie niebotycznie. W roku 1938 w porównaniu do roku 1931 nastąpił wzrost dwudziestokrotny.

W ramach działań mających rozpowszechnić wiedzę o Stacji i obrączkowaniu ptaków w 1938 r. wydano plakat w nakładzie 50 tys. egzemplarzy (Archiwum MiIZ PAN a). Przedstawia go Fot. 1. W marcu 1938 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poleciło przesłać go starostom do urzędów gmin w celu wywieszenia go do wiadomości publicznej. Był on również rozprowadzany po wszystkich szkołach powszechnych, spółdzielniach wiejskich i organizacjach rolniczych, dyrekcjach okręgowych, nadleśnictwach i leśnictwach Lasów Państwowych, a także uczelniach i instytucjach naukowych. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego trzykrotnie wydawało okólnik ogłaszany w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa, który informował nauczycieli o działalności Stacji i zachęcał do udziału w obrączkowaniu ptaków. W lutym 1938 r. Naczelną Dyrekcja Lasów Państwowych wydała okólnik do dyrekcji okręgowych oraz nadleśnictw państwowych zalecający personelowi leśnemu współpracę ze Stacją. W tymże roku Komenda Główna Policji Państwowej wydała rozkaz zaznajamiający z zadaniami Stacji i nakazujący posterunkom w terenie odsyłanie obrączek do PMZ oraz informowanie o znalezionych zaobráczkowanych ptakach. Informacje o obrączkowaniu ptaków były także publikowane w prasie i ogłaszane w radiu. Efektem tych wszystkich zabiegów były napływające do Stacji obrączki. Niestety w większości były to emblematy gołębi pocztowych. Niektóre z nich były przekazywane Ministerstwu Spraw Wojskowych (Archiwum MiIZ PAN a; „Biuletyn” 1938b; Rydzewski 1949; Archiwum Stacji Ornitologicznej MiIZ PAN).

W latach 1931-1937 obrączki dla Stacji wybijała z aluminium Mennica Państwowa w Warszawie, a cena za sztukę (niezależnie od typu obrączki) wynosiła 15 gr. Od 1938 r. obrączki dostarczała firma Stanisław Malarecki, ponieważ jej ceny były bardziej konkurencyjne: typ B – 15 gr, C – 13 gr, D – 12 gr, E, F i G – po 10 gr za sztukę. Największe były

Fot. 1. Plakat Stacji Badania Wędrówek Ptaków (1938) ze zbiorów Archiwum MiIZ PAN
Photo 1. Poster of Bird Migration Research Station (1938) from the collection of Archiwum MiIZ PAN

obráczki typu B, a najmniejsze – G. Na większych widniał napis: MUS. ZOOL. POLON. POLONIA, VARSOVIA, a na mniejszych: POLONIA VARSOVIA. Oprócz tego każda obrączka posiadała numer porządkowy (Archiwum MiIZ PAN a).

W 1935 r. w wyniku pożaru gmachu PMZ Stacja straciła 4 304,6 zł, które spłonęły w gabinecie jej kierownika. Natomiast 207,08 zł było na jej koncie w Izbie Skarbowej w chwili wybuchu II wojny światowej i również przepadło. Stacja Badania Wędrówek Ptaków jako pierwsza spośród tego typu instytucji w Europie zaczęła posługiwać się w swoich sprawozdaniach przy wiadomościach powrotnych koordynatami geograficznymi (Archiwum MiIZ PAN a; Domaniewski 1934, Zawadzki 2016).

W 1937 r. w prasie lokalnej Stacja Badania Wędrówek Ptaków zachęcała, przede wszystkim nauczycieli, do włączenia się w organizowaną przez nią akcję masowego obrączkowania bocianów. Miało to na celu dokładniejsze poznanie szlaków przelotów oraz zachowań tych ptaków podczas wędrówek na zimowiska. Każda zainteresowana osoba była zachęcana do napisania do Stacji. Korespondencja taka była zwolniona od opłaty pocztowej przy zaznaczeniu na kopercie: „Odpowiedź na wezwanie urzędowe – Wolne od opłaty pocztowej”. Wszystko było tak pomyślane, by ewentualni współpracownicy nie musieli ponosić żadnych kosztów poza własną dobrowolną pracą: „Stacja przesyła potrzebne druki, obrączki i zaznamionami każdego chętnego z metodami pracy” (Nasz Głos 1937). Niestety rok 1937 okazał się złym rokiem dla bocianów – sucha wiosna, brak pokarmu oraz burzliwe i upalne przedwiośnie w Afryce zdziesiątkowały populację środkowoeuropejską. Ilość zajętych gniazd bocianich wyniosła zaledwie 50-60% stanu normalnego. Mniejsza była także liczba odchowanych młodych. W tych warunkach w całej Polsce zaobrączkowano 2340 ptaków, z czego 1785 było dziełem 273 nowych współpracowników Stacji, którzy w większości zamieszkiwali na terenach trzech województw: poleskiego, wołyńskiego oraz lubelskiego (Rydzewski 1938c).

Podobna akcja w prasie codziennej jak w 1937 r., pojawiła się także w 1933 r. Z perspektywy czasu Władysław Rydzewski oceniał te pomysły negatywnie, ponieważ wiele osób po krótkotrwałym zapale rezygnowała z obrączkowania pozostawiając po sobie chaos: Ilość zaobrączkowanych przez nie ptaków okazała się znikoma, liczba natomiast popełnionych omyłek i nieścisłości – nieproporcjonalnie duża (Archiwum MiZ PAN a).

Dzięki specjalnemu zasiłkowi z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Władysław Rydzewski odbył we wrześniu i październiku 1937 r. podróże do stacji ornitologicznych w Rossitten, Helsinkach, Tartu i Rydze w celu zapoznania się z ich organizacją i metodami pracy oraz nawiązania osobistych kontaktów i pogłębienia współpracy. Na zaproszenie kierownictwa stacji w Rossitten Rydzewski wygłosił odczyt na temat organizacji i dokonań podległej mu instytucji (Rydzewski 1939a).

W grudniu 1938 r. Stacja ogłosiła konkurs na swoje godło, mające „wyobrażać motyw zawierający w temacie ptaka (lub ptaki) krajowego w dowolnej pozie i dowolnego gatunku. Rysunek może być stylizowany i musi nadawać się do reprodukcji w formacie zmniejszonym technika kliszy kreskowej”. W skład komisji konkursowej weszli: Andrzej Dunajewski, Tadeusz Jaczewski, Zdzisław Raabe, Władysław Rydzewski oraz Tadeusz Wołski. Nagrodami książkowymi (J. Sokołowski *Ptaki Ziemi Polskich*, A. Dunajewski *Ptaki* w ramach cyklu wydawniczego *Fauna słodkowodna Polski* oraz A. Dunajewski, J. Marchlewski *Klucz do oznaczania ptaków Polski*) zamierzano uhonorować trzy najlepsze prace. Konkurs został rozstrzygnięty w marcu 1939 r., a jury zdecydowało o nieprzyznaniu nikomu pierwszego miejsca (Biuletyn 1938c; Biuletyn 1939). Była to kolejna z licznych inicjatyw promowania Stacji oraz obrączkowania ptaków w szerszych kręgach społeczeństwa.

W 1938 r. Stacja szczególnie zachęcała swoich współpracowników do obrączkowania szpaków, czapli siwych i gawronów. Instrukcja dotycząca gawronów zawierała ciekawą informację odnośnie lokalnych zwyczajów żywieniowych: „Gromadne gnieźdzenie się tych ptaków ułatwia w dużym stopniu masowe obrączkowanie, toteż przy zręcznych pomocnikach ilość zaobrączkowanych gawronów może być bardzo duża. Należy jednak pamiętać, że w niektórych okolicach młode gawrony stanowią pożądaną potrawę dla uboższej ludności. Tam, gdzie młode gawrony są wybierane z gniazd, należy albo zrezygnować z obrączkowania albo postarać się o ochronę kolonii, dopóki młode ptaki nie opuszczą gniazd” („Biuletyn” 1938a).

Badania wędrówek ptaków

Jednym z bardzo ciekawych zjawisk biologicznych jest wędrówka ptaków. Zjawisko to dawniej różni w różny sposób sobie tłumaczyli.

Dopiero metoda obrączkowania dała bardzo ciekawe wyniki. Oto uzyskano bezpośrednio dane co do miejsc zimowania, szybkości lotu, szlaków itp.

Jednak zasób wiadomości w tej dziedzinie nie jest jeszcze zupełny. Badania więc posuwają się dalej celem wyjaśnienia szeregu wątpliwości i uzupełnienia luk. Polskiej Stacji Badania Wędrówek Ptaków chodzi w bieżącym roku przede wszystkim o masowe obrączkowanie bocianów. Dużo może tutaj zrobić nauczycielstwo. Jeżeli każdy nauczyciel(ka) przy współudziale dzieci swej szkoły zaobrączkuje choć kilka bocianów, wiadomości tą drogą zebrane dadzą możliwość dokładniejszego poznania szlaków, zachowania się itp. tych ptaków podczas swej wędrówki na południe.

Wszelkich wiadomości udziela Stacja Badania Wędrówek Ptaków, Państwowe Muzeum Zoologiczne, Warszawa, Wilcza 64. Korespondencja wolna od opłaty pocztowej przy zaznaczeniu na kopercie "Odpowiedź na wezwanie urzędowe. – Wolne od opłaty pocztowej".

Stacja przesyła potrzebne druki, obrączki i zaznajomi każdego chętnego z metodami pracy.

Obrączkując bociany dostarczymy sobie wiele przyjemności, tematów do rozmów z dziećmi i równocześnie oddamy usługę nauce.

J. F.

Fot. 2. Wycinek prasowy informujący o akcji obrączkowania bocianów (rys. J. Sitkiewicz za: Nasz głos 1937)
Photo 2. A press release informing about the stork ringing action

Trochę danych statystycznych

Na początku 1939 r. Władysław Rydzewski dokonał opracowania statystycznego danych dotyczących działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków. 15 lutego 1939 r. Stacja miała 344 współpracowników, którzy odesłali kwestionariusz osobowy. W tej grupie było zaledwie 13 kobiet. Większość współpracowników stanowiły osoby w wieku od 26 do 40 lat (tab. 2), miażdżąca większość miała wykształcenie średnie (tab. 3), a pod względem wykonywanego zawodu przeważali nauczyciele, czyli główni przedstawiciele inteligencji na prowincji. Liczni byli także leśnicy (tab. 4) (Rydzewski 1939b).

Tab. 2. Liczba współpracowników Stacji w poszczególnych grupach wiekowych na początku 1939 r. (Rydzewski 1939b)

Table 2. Number of station volunteers in each age group in early 1939 (Rydzewski 1939b)

Wiek współpracowników	<20	20-25	26-30	31-35	36-40	41-50	50<
Liczba współpracowników	26	11	91	71	69	51	21

Tab. 3. Liczba współpracowników Stacji wg wykonywanego zawodu na początku 1939 r. (Rydzewski 1939b)

Table 3. Number of Station volunteers by profession at the beginning of 1939 (Rydzewski 1939b)

Zawód	Nauczyciel	Leśnik	Rolnik	Młodzież szkolna	Urzędnik	Inny
Liczba współpracowników	182	77	24	22	16	22

Tab. 4. Liczba współpracowników Stacji wg poziomu wykształcenia na początku 1939 r. (Rydzewski 1939b)

Table 4. Number of Station volunteers by level of education in early 1939 (Rydzewski 1939b)

Poziom wykształcenia	Wyższe	Średnie	Niższe	Młodzież szkolna
Liczba współpracowników	27	256	39	22

W ciągu lat 30. XX w. nastąpił dynamiczny rozwój Stacji. Zwiększyła się liczba współpracowników, liczba wiadomości powrotnych, a przede wszystkim liczba zaobrazkowanych ptaków, która w końcu dekady sięgała prawie 30 tys. rocznie, co oznacza wzrost prawie trzydziestokrotny w porównaniu do roku 1931 (tab. 5). Najwięcej zaobrazkowano szpaków, a następne miejsca zajmowały: dymówki, bociany białe, oknówki, wróble, bogatki, gawrony, czaple siwe, brzegówki, śpiewaki, kawki, modraszki, muchołówki szare, skowronki i mazurki. Przeciętny procent wiadomości powrotnych wyniósł 2,07. Stacja otrzymała najwięcej takich informacji o szpakach, bocianach, czaplach i jaskółkach (Rydzewski 1939b; Szczepski 1946). Liczba obrączek rozesłanych przez Stację współpracownikom w 1939 r. wyniosła około 79,5 tys. sztuk (Archiwum MiZ PAN b).

Tabela 5. Rozwój Stacji w latach 1931-1938 (Szczepski 1946 – *dane do 1 września 1939; na 434 współpracowników, tylko 200 zdążyło przysłać wykazy)

Table 5. Station development in 1931-1938 (Szczepski 1946 – *until 1st of September 1939; only 200 volunteers managed to send the records)

Rok	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939*
Liczba obrączkowanych ptaków	1029	3703	8040	7465	8480	10689	17968	27274	21855
Liczba gatunków	40	84	113	104	111	108	124	126	114
Liczba wiadomości powrotnych	6	46	144	132	158	260	419	576	693
Liczba obrączkarzy	11	78	166	128	124	115	341	300	200

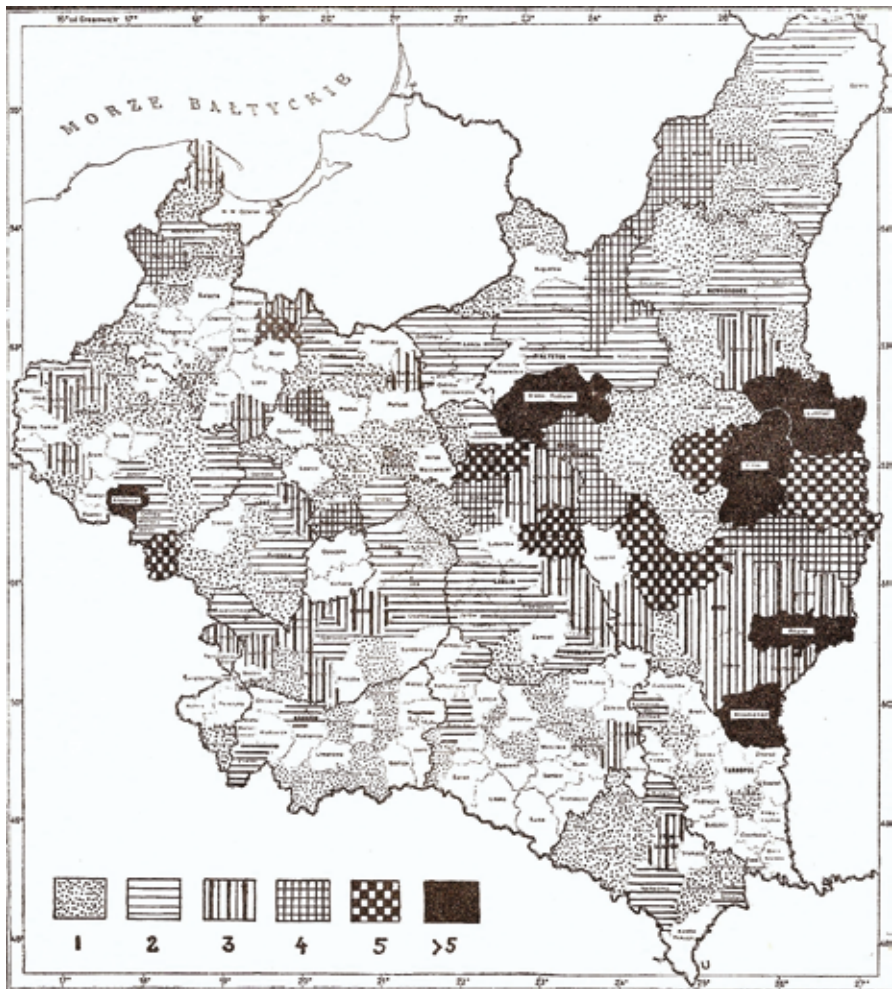
Ryc. 1 przedstawia polski podział administracyjny z dnia 1 kwietnia 1938 r. z zaznaczoną liczbą współpracowników Stacji w poszczególnych powiatach. Wynika z niej wyraźnie, że centrala ornitologiczna miała ich najwięcej we wschodniej części kraju (woj. wołyńskie, poleskie, białostockie, nowogródzkie), najgorzej było na południu (woj. tarnopolskie, lwowskie, stanisławowskie, krakowskie, śląskie), północnym wchodzie (woj. wileńskie) i północnym zachodzie (woj. pomorskie) (Rydzewski 1939b).

Niemiecka Ornithologische Station Warschau

W czasie okupacji Stacja zaprzestała swojego działania tylko na półtora roku. 1 czerwca 1941 r. „uruchomiono Stację Obrączkowania Ptaków”. Kierował nią Kazimierz Tarwid. Po niemiecku została nazwana „Vogelberingungszentrale, Warschau”, a następnie „Ornithologische Station, Warschau”. Ta nazwa, już w języku polskim, utrzymała się od tamtej pory do dziś. Wiadomości powrotne spoza Generalnego Gubernatorstwa otrzymywane były za pośrednictwem Vogelwarte Rossitten (Archiwum MiZ PAN b).

W drugiej połowie 1941 r. Stacja zakończyła remanent obrączek rozesłanych w latach 1931-1939, przygotowywała sprawozdania z jej działalności za lata 1938-1939, przeprowadziła zestawienie liczby współpracowników obrączkujących w latach 1931-1939 w poszczególnych powiatach oraz przygotowała dane dla Stacji w Rossitten, dotyczące zaobráczkowanych ptaków, które zostały zabite na terenie Rzeszy, w Hiszpanii i Afryce. Obliczony został także zapas posiadanych obrączek, przesłano również dane o obrączkowanych ptakach osobom, które zawiadomiły Stację o miejscu znalezienia ptaków z obrączkami. W grudniu 1941 r. Stacja Ornitologiczna rozsyłała listy do przedwojennych współpracowników zamieszkujących Generalne Gubernatorstwo w sprawie przesłania wykazów ptaków zaobráczkowanych w 1939 r. i latach następnych oraz przygotowywała kartoteki wiadomości powrotnych w 1939 r. (Archiwum MiZ PAN b).

W planach Stacji było także opracowanie akcji obrączkowania ptaków na wiosnę 1942 r. Z 434 bezpłatnych współpracowników przed wojną, w chwili jej wybuchu 120 zamieszkiwało na terenach późniejszego Generalnego Gubernatorstwa, 136 na terenach przyłączonych do Rzeszy, a 178 na obszarze zajęтым przez ZSRR. Stacja chciała od nich wszystkich uzyskać informacje o obrączkach wykorzystanych przed wojną. Współpracownikom zamieszkującym obszar objęty działalnością Stacji, zamierzano zaproponować kontynuowanie współpra-

Ryc. 1. Liczba współpracowników Stacji w poszczególnych powiatach w 1938 r. („Biuletyn” 1939)
Fig. 1. Number of station volunteers in particular counties in 1938

cy. W związku z tym proszono o określenie obszaru, na jakim Stacja mogła działać. Sprawą palącą była kwestia wyprodukowania nowych obrączek, gdyż nie było już zapasu ani obrączek, ani metalu, z którego można by je wykonać (Archiwum MiIZ PAN b).

W styczniu 1942 r. Stacja Ornitologiczna przeprowadziła korespondencję z 123 współpracownikami, zamieszkałymi na terenie Rzeszy. Podobnie jak uczynili to wcześniej obrączkarze z Generalnego Gubernatorstwa przysłali oni wykazy zaobączkowanych ptaków oraz remanenty obrączek. W lutym 1942 r. Stacja przesłała do Vogelwarte Rossitten wiadomości

powrotne o zabitych ptakach z obrączkami tej stacji oraz innych stacji zagranicznych. Wysłano także listy do współpracowników Stacji za Bugiem. W marcu 1942 r. Stacja wyłączyła z dawnych akt wszystkie wiadomości powrotne z lat 1931-1942 i posegregowała je wg wskazań Stacji w Rossitten. Zaczęły napływać odpowiedzi z Buga w sprawie zaobrączkowanych w 1939 r. ptaków oraz remanentów obrączek (Archiwum MiIZ PAN b).

Tarwidowi nie udało się nawiązać kontaktu ze 125 przedwojennymi współpracownikami. W lutym 1942 r. za pośrednictwem Vogelwarte Helgoland złożono zamówienie na obrączki. Jednak ich dostarczenie tak się opóźniło, że nadszedł sezon na obrączkowanie. W tej sytuacji niemieckie władze poleciły używać starych obrączek, jednak po wytarciu z nich napisów „Polonia” i „Pol.” W 1942 r. akcja obrączkowania ptaków objęła swym zasięgiem terytorium Generalnego Gubernatorstwa. Obrączkarzom polecono używać obrączek bardzo oszczędnie, zalecono zwrócić szczególną uwagę na czaple, bociany, kaczki, gawrony, czajki, szpaki, dudki i jaskółki, natomiast nie obrączkować wróbla i sikora (Archiwum MiIZ PAN b).

Wobec nikłych wyników obrączkarskich w 1942 r., istnienie Stacji Ornitologicznej było zagrożone, a przynajmniej otwartą stawała się kwestia redukcji etatów. W tej sytuacji w 1943 r. Kazimierz Tarwid postanowił prosić współpracowników o czynienie obserwacji fenologicznych „nad czasem przylotu, gnieźdzenia się, wylęgu młodych i opuszczania gniazd i odlotu ptaków” (Archiwum MiIZ PAN b) oraz przesyłanie danych do Stacji, żeby ta mogła się wobec niemieckich władz wykazać jakąś aktywnością i sukcesami. Władysław Rydzewski aprobując jego pomysł, zaproponował jeszcze inwentaryzację bocianów (Archiwum MiIZ PAN b).

W latach 1940-1942 zaobrączkowano 975 ptaków, a w 1943 – 204 (najprawdopodobniej nie jest to wynik ostateczny na koniec 1943 r.). W czasie działalności Stacji pod okupacją otrzymała ona 201 wiadomości powrotnych, z czego 197 własnych (przede wszystkim zaobrączkowanych przed wrześniem 1939 r.) i cztery zagraniczne (Archiwum MiIZ PAN b; J. Szczepski 1946).

Po wojnie

Już w 1946 r. Stacja Ornitologiczna rozpoczęła normalną działalność, wysyłając współpracownikom obrączki. Pierwszą akcją obrączkowania przygotowano w roku 1947. Zamierzano rozszerzyć działalność Stacji z jedynie zbierania i opracowywania wiadomości o zaobrączkowanych ptakach do ochrony ptaków, a także rozwiniętych badań faunistycznych, ekologicznych oraz badań wędrówek ptaków w terenie. Z tego też powodu zrezygnowano z powrotu do zawężającej nazwy „Stacja Badania Wędrówek Ptaków” (Szczepski 1946; Szczepski 1951).

1 lipca 1946 r. kierownikiem Stacji Ornitologicznej został Jan Szczepski, a od 15 stycznia 1947 r. w charakterze pomocy biurowej sekretariatu Stacji została zaangażowana Maria Szczepaska. 1 września 1949 r. do pracy w Stacji powrócił Bohdan Kreczmer (Szczepski 1951; Szczepski, Szczepaska 1953). Powolny rozwój Stacji w latach 1945-1949 przedstawia tabela 6. Liczba współpracowników wzrastała powoli nie osiągając po 10 latach działalności stanu przedwojennego – w 1956 r. było zaledwie 270 współpracowników. Z kolei po 20 latach – w 1966 r. liczba zaobrączkowanych ptaków wyniosła zaledwie 14 581 (Fedorowicz, Feliksiak 2016).

Tab. 6. Rozwój Stacji Ornitologicznej w latach 1945-1948 (Szczepski 1951; Szczepski, Szczepska 1953)
Table 6. Development of the Ornithological Station in 1945-1948 (Szczepski 1951; Szczepski, Szczepska 1953)

Rok	1945	1946	1947	1948	1949
Liczba współpracowników	2	3	23	42	85
Liczba zaobrączkowanych ptaków	58	143	2424	3956	6853
Liczba wiadomości powrotnych	7	–	64	88	149

Na nowo została podjęta akcja uświadamiania społeczeństwa w kwestii obrączkowania ptaków oraz konieczności zgłaszania przypadków znalezienia ptaka z obrączką. W tym celu został wydrukowany drugi w historii Stacji plakat propagandowy w nakładzie 5 tys. egzemplarzy (czyli dziesięciokrotnie mniejszym niż w 1938 r.). Został on rozesłany do szkół, nadleśnictw i leśnictw, uniwersytetów oraz instytucji naukowych. W 1948 r. Ministerstwo Leśnictwa na prośbę dyrekcji PMZ wydało okólnik zalecający całemu personelowi leśnemu współpracę ze Stacją Ornitologiczną w akcji obrączkowania oraz nadsyłanie wiadomości o znalezieniu znakowanych ptaków. W tym samym roku podobny okólnik wydało Ministerstwo Oświaty. Zwraçało ono uwagę dyrektorom szkół na potrzebę uświadamiania młodzieży w kwestii obrączkowania ptaków oraz informowania o znalezieniu ptaka z obrączką. Ponadto kierownictwo Stacji informowało o swojej działalności na łamach prasy (głównie przyrodniczej, leśnej i łowieckiej, ale także codziennej) i w radiu (Szczepski 1951).

W latach 1945-1949 funkcjonowanie Stacji Ornitologicznej było pokrywane z budżetu PMZ, a wysokość tych funduszy pozwalała na stały rozwój Stacji, poprzez tworzenie na nowo sieci współpracowników, zakup potrzebnego sprzętu i obrączek, a także realizacji wszelkich postulatów dotyczących potrzeb polskiej ornitologii. Dzięki temu oraz dzięki zwiększonemu personelowi stacijnemu, w 1949 r. po raz pierwszy w historii Stacji przeprowadzono samodzielne terenowe akcje obrączkowania ptaków przy pomocy jej pracowników. Pierwsza z nich miała miejsce w dniach 21-25 czerwca na Dolnym Śląsku, w majątkach Grabownica i Gadzinowo, należących do Milickiego Zespołu Rybackiego Wrocławskiego Okręgu Państwowych Gospodarstw Rolnych. Zaobrączkowano wówczas 296 ptaków. Różnorodność gatunkowa była niewielka: śmieszka, oknówka, dymówka. Należy mieć na uwadze, że wytypowanie tych gatunków było celowym zabiegiem badawczym. Druga akcja miała miejsce z przerwami od 17 maja do 8 lipca w Leśnictwie „Ruda” pod Puławami na terenie doświadczalnym Wydziału Badań Rolniczo-Leśnych Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego. Zaobrączkowanych zostało 400 ptaków należących do 8 gatunków (mucholówka żałobna, bogatka, modraszka, kowalik, wróbel, mazurek, szpak, krętogłów) (Szczepski 1951; Szczepski, Szczepska 1953).

W 1951 r. Stacja Ornitologiczna została zaangażowana do prowadzonej przez władze Polski Ludowej walki ze stonką ziemniaczaną. Badania Jana Szczepskiego nad możliwościami tępienia jej przez ptactwo były w pewnym stopniu finansowane przez Instytut Ochrony Roślin w Puławach. Początkowo do gatunków, co do których rokowano nadzieje zaliczono: czajkę, śmieszkę, grzywacza, siniaka, turkawkę, lelka, dudka, szpaka, kosa, skowronka, wronę, gawrona, kawkę, kuropatwę, przepiórkę, bażanta, a także prawie wymarłego już wówczas dropia. Jesienią grupa ta została ograniczona i trochę zmieniona: kos, kuropatwa, wrona, gawron, sroka, kruk i kawka. Poza obserwacjami w miejscach gdzie występowały ogniska stonki, badania prowadzono również w warszawskim Ogrodzie Zoologicznym. Z tej grupy

„najbardziej zainteresowane” wspomnianym chrząszczem były kawki, sroki i wrony, jednak było ona wciąż niewielkie. Kosy i sroki zamykano w klatkach i w takich warunkach podawano im martwe stonki. We wnioskach stwierdzono, że smak stonki jest dla nich „odrażający”, a dla wielu ptaków ten owad jest trujący, zwłaszcza jego larwy zawierają szkodliwą solaninę, pozyskaną z ziemniaczanych pędów. Badania Szczepkiego nad rolą ptaków w zwalczaniu stonki trwały jeszcze do 1955 r., ale ich rezultaty były bardzo skromne – ptaki nie chciały jej zjadać. Okazało się, że jedynym skrzydlatym amatorem stonki jest wszystkożerny bażant (Archiwum MiIZ PAN c; Sokołowski 1972).

W 1939 r. z inicjatywy Władysława Rydzewskiego powstał projekt utworzenia stacji ornitologicznej na Helu. Jej utworzenie miało wypełnić lukę pomiędzy stacjami w Rossitten i na Helgolandzie. Sprawa była już tak rozwinięta, że w 1939 r. był już wybrany plac w Rozewiu, zaprojektowano budynek i utworzono Komitet Budowy Stacji Ornitologicznej. Wybuch wojny przekreślił te plany. Po jej zakończeniu wrócono do koncepcji przeniesienia Stacji nad morze. Ostatecznie stało to się w 1958 r. Wówczas została ona przeniesiona do Górek Wschodnich pod Gdańskiem, gdzie funkcjonuje do dziś (Fedorowicz, Feliksiak 2016; Szczepki 1946). W wyniku utworzenia w 1952 r. Polskiej Akademii Nauk PMZ został przekształcony w jej Instytut Zoologiczny, znalazła się w nim także związana z Muzeum Stacja Ornitologiczna (Zawadzki 2016).

Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici

Stacja Badania Wędrówek Ptaków przy Państwowym Muzeum Zoologicznym sprawowała pieczę nad dwoma wydawnictwami: *Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici* (z czasem coraz mniej) oraz *Biuletynem Stacji Badania Wędrówek Ptaków*.

Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici były trzecim wydawnictwem PMZ, ukazującym się od 1933 r. (po *Annales Musei Zoologici Polonici* oraz *Fragmenta Faunistica Musei Zoologici Polonici*). Ich powstanie było pokłosiem działania Stacji Badania Wędrówek Ptaków. *Acta Ornithologica* miały ściśle określony profil badawczy, którym były wyłącznie ptaki (*Acta Ornithologica* 1933-1953).

Z wszystkich trzech wydawnictw PMZ, zeszytów *Acta Ornithologica* ukazało się najmniej. Wynika to po części z najkrótszego czasu ukazywania się, a po części ze stosunkowo wąskiej specjalizacji. Wzorem istniejących już wydawnictw PMZ, każdy artykuł stanowił odrębny zeszyt, a te były łączone w tomy z dołączonym spisem treści i kartą tytułową. Dużą część tego pisma stanowiły sprawozdania z działalności Stacji Wędrówek Ptaków. Znajdują się w nich spisy: współpracowników (obráczkarzy), zaobráczkowanych ptaków oraz stwierdzeń powrotnych. Z każdym rokiem większa grupa ludzi obrączkowała większą liczbę ptaków, więcej było też retrapów, czyli ptaków raz już zaobráczkowanych, które zostały ponownie stwierdzone (żywe lub martwe). Wydłużało to więc sprawozdania, które zaczęły przekraczać nawet sto stron. Stacja Badania Wędrówek Ptaków ponosiła koszty wydawania tego pisma tylko przez kilka pierwszych lat, później ciężar ten wzięło na siebie PMZ, a Stacja była obciążona tylko kosztami wydawniczymi swych sprawozdań (*Acta Ornithologica* 1933-1953; Archiwum MiIZ PAN a).

Uderza fakt, że *Acta Ornithologica* odrodziły się po wojnie bardzo późno, bo dopiero w 1949 r., a więc dopiero w kilka lat po *Annales...* i *Fragmenta Faunistica*. W dodatku do

Fot. 3. Afisz Stacji Ornitologicznej z drugiej połowy lat 40. XX w. (Acta Ornithologica 1951)
Photo 3. Poster of the Ornithological Station from the second half of the 1940s

1953 r. ukazało się zaledwie siedem artykułów, z czego cztery były sprawozdaniami z działalności Stacji Wędrówek Ptaków. Można uznać, że po wojnie pod względem naukowym, w porównaniu do okresu wcześniejszego, pismo to zamarło (Acta Ornithologica 1949-1953).

Pierwszy artykuł z 1933 r. dotyczył historii zoologii – nazw ptaków, którymi posłużył się ks. Krzysztof Kluk w swojej „Historii naturalnej”. Pozostałe rozprawy miały często charakter przyczynków, dotyczyły przede wszystkim awifauny Polski (głuszec, pardwa, bocian czarny, czapla siwa, jastrząb, sokół wędrowny, muchołówka żałobna, muchołówka szara) i bazowały na stosowanych wówczas często badaniach ankietowych. Zajmowano się występowaniem, systematyką, biologią rozrodu ptaków. Prowadzono także doświadczenia nad orientacją i szybkością lotu u jaskółek, bocianów i wróbla. Zaczęto również badać całość awifauny na danym obszarze – miasta, powiatu czy regionu, np. Wołynia. Odnotowany został nalot orzechówki syberyjskiej. Opisane zostało też zjawisko bardzo nietypowe – pojawienie się i bardzo szybkie rozprzestrzenienie synogarlicy tureckiej (sierpówki) na ziemiach polskich w drugiej połowie lat 40. ubiegłego wieku. Dwa artykuły dotyczyły okazów ptaków zebranych w Peru, a znajdujących się w zbiorach Muzeum. Przy okazji udało się oznaczyć nowy dla nauki gatunek kolibra. Kilka artykułów dotyczyło ptaków Środkowej Azji. Publikacje liczyły sobie zazwyczaj kilkadziesiąt stron (Acta Ornithologica 1933-1953).

Wśród autorów najbardziej zauważalny był twórca i pierwszy kierownik Stacji Badania Wędrówek Ptaków – Janusz Domaniewski oraz pracownik PMZ – Andrzej Dunajewski.

Poza nimi w *Acta Ornithologica* publikowali ornitolodzy z innych ośrodków, jednak ich liczba była dosyć skromna. Wśród nich kobiety, jako współautorki znalazły się dopiero w 1953 r. (*Acta Ornithologica* 1933-1953).

Od 1933 r. w komitecie redakcyjnym zasiadały dwie osoby: dr Wacław Roszkowski, jako dyrektor Muzeum oraz dr Janusz Domaniewski będący kierownikiem Stacji Badania Wędrówek Ptaków. W latach 1935-1936 jedynym redaktorem był Domaniewski jako pełniący obowiązki kierownika Muzeum oraz kierownik Stacji Badania Wędrówek Ptaków. W latach 1936-1937 funkcję redaktora pełnił jednoosobowo prof. dr Wacław Roszkowski, jako pełniący obowiązki kierownika Muzeum. W 1937 r. redaktorem został nowy pełniący obowiązki kierownika Muzeum doc. dr Tadeusz Jaczewski. Ponadto w skład komitetu redakcyjnego weszli: mgr Andrzej Dunajewski, dr Stanisław Feliksiak, dr Jerzy Kremky, mgr Zdzisław Raabe, prof. dr Tadeusz Wolski. W 1939 r. do tego grona dołączył Janusz Nast. Od 1949 r. redaktorem był doc. dr Stanisław Feliksiak, jako dyrektor Muzeum. Skład komitetu redakcyjnego był następujący: prof. dr Jan Bowkiewicz, dr Janusz Nast i prof. dr Tadeusz Wolski. Uderza fakt, że po zakończeniu kierowania Stacją Badania Wędrówek Ptaków przez Janusza Domaniewskiego, zrezygnowano z umieszczania jej kierownika w redakcji pisma. Wywołuje to uzasadnione zdziwienie. Adres redakcji był tożsamy z adresem Muzeum (*Acta Ornithologica* 1933-1953).

Od 1933 r. drukiem pisma zajmowała się Drukarnia Techniczna w Warszawie przy ul. Czackiego 3/5, od 1939 r. robiły to Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych w Bydgoszczy, które kontynuowały tę czynność od 1949 r. Dwa lata później przeniesiono druk do Drukarni Naukowej TNW w Warszawie przy ul. Śniadeckich 8. Nakład w 1953 r. był taki sam, jak powojenny *Annales...* i *Fragmenta Faunistica*, wynosząc 1600 egzemplarzy (*Acta Ornithologica* 1933-1953).

W latach 30. artykuły były pisane przede wszystkim po polsku i po niemiecku (zaledwie dwa ukazały się w języku francuskim), a językami streszczeń były polski, francuski i niemiecki (brak angielskiego). Po wojnie dominował język polski ze streszczeniami po francusku. Tytuły ukazywały się w dwóch językach: artykułu i streszczenia. W 1953 r. wprowadzono dodatkowe rosyjskojęzyczne tytuły i streszczenia (*Acta Ornithologica* 1933-1953).

Na podstawie uchwały Sekretariatu Naukowego Prezydium Polskiej Akademii Nauk z dnia 28 listopada 1953 r. tytuły czasopism dotychczasowego PMZ zmieniono z *Annales Musei Zoologici Polonici* na *Annales Zoologici*, z *Fragmenta Faunistica Musei Zoologici Polonici* na *Fragmenta Faunistica*, z *Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici* na *Acta Ornithologica* (Roznowska-Feliksiakowa 1958).

Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków

Po siedmiu latach działalności, kierownictwo Stacji Badania Wędrówek Ptaków uznało, że relacje między tą instytucją a jej współpracownikami były zbyt luźne, gdyż opierały się niemal wyłącznie na wymianie korespondencji związanej z obrączkowaniem ptaków. „Stacja, jako jedyna obecnie w kraju naszym instytucja ornitologiczna, zamierza nawiązać żywszą łączność z rzeszą swych współpracowników, liczącą w roku bieżącym (1938) już kilkaset osób interesujących się światem ptaków, i dostarczać tym współpracownikom materiału informacyjnego i naukowego, dotyczącego wspólnie prowadzonej pracy” (Biuletyn 1938a).

Pierwszy zeszyt, na którym widniał numer 1-2, ukazał się w kwietniu 1938 r. W ciągu roku planowano wydawać cztery zeszyty. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił to zamierzenie. W sumie w 1938 r. ukazały się trzy numery, a w 1939 dwa (ostatni w czerwcu 1939, numer wrześnieowy uległ zniszczeniu w drukarni w czasie działań wojennych). Każdy z nich składał się z kilkunastu stron. Wydawnictwo to miało charakter popularnonaukowy, było przeznaczone dla szerokiej rzeszy odbiorców. Adres redakcji był tożsamy z adresem Muzeum. Całkowity koszt wydawniczy pokrywała Stacja (Biuletyn 1938-1939; Archiwum MiZ PAN a; Rydzewski 1949). Wydawanie Biuletynu zostało wznowione przez sukcesorkę Stacji Badania Wędrówek Ptaków – Stację Ornitologiczną Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk dopiero w 1970 r. („Biuletyn Biura” 1970).

Fot. 4. Strona tytułowa Biuletynu Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 4 (1938)
Photo 4. Front page of Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 4 (1938)

Aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom czytelników, Biuletyn drukował informacje bieżące z działalności Stacji, techniczne porady dla obrączkarzy, wiadomości dotyczące obrączkowania ptaków w innych krajach oraz najważniejszych postaci ornitologicznego świata, ale przede wszystkim fachową naukową informację o biologii, a zwłaszcza wędrownkach ptaków. Publikowano także ciekawsze spostrzeżenia, a także odpowiadano na wątpliwości współpracowników Stacji Badania Wędrownek Ptaków (Biuletyn 1938-1939). „Wszelkie obserwacje biologiczne czy fenologiczne lub faunistyczne, wiadomości techniczne z dziedziny obrączkowania, nadsyłane do Stacji mogą stanowić materiał do wykorzystania w Biuletynie lub też zasilą archiwum Stacji. Redakcja będzie chętnie udzielała głosu współpracownikom Stacji w sprawach aktualnych i interesujących dążąc do tego, by Biuletyn stał się żywy i ciekawy” (Biuletyn 1938a).

Redaktorem Biuletynu był kierownik Stacji Badania Wędrownek Ptaków, Władysław Rydzewski. Popularność czasopisma wśród współpracowników Stacji była tak duża, że zaczęli się oni domagać, aby zrobić z niego miesięcznik, a nawet tygodnik. „Niestety ze względu na kosztą, nawał pracy redaktora, a wreszcie na zbyt małe możliwości wypełnienia treścią czasopisma miesięcznego, nie mówiąc już o tygodniku, w okresie sprawozdawczym mowy być nie może” (Archiwum MiIZ PAN a).

Podsumowanie

Funkcjonująca w latach 30. XX w. Stacja Badania Wędrownek Ptaków pomimo różnych trudności, zwłaszcza finansowych, okazała się prężnie działającą instytucją, nawiązującą kontakty z innymi centralami obrączkarskimi, stale zwiększającą liczbę współpracowników oraz liczbę zaobrączkowanych ptaków. Źródło tego sukcesu należy upatrywać w szeroko zakrojonej akcji informującej społeczeństwo o obrączkowaniu ptaków oraz w osobach Janusza Domaniewskiego oraz Władysława Rydzewskiego, dla których kierowana przez nich instytucja stała się czymś więcej niż tylko miejscem zatrudnienia. Wkładali oni dużo pracy i zaangażowania w przybliżanie współpracownikom celów i sposobów obrączkowania oraz podstawowej wiedzy o biologii i wędrownkach ptaków. W tym celu Władysław Rydzewski założył i redagował „Biuletyn Stacji Badania Wędrownek Ptaków”. Ukłonem w stronę współpracowników było także przrzucenie na Stację opłat za korespondencję.

Drugie otwarcie Stacji w 1946 r. wydawało się bardzo dobrze rokujące. Do rozposzechniania wiedzy o jej działalności użyto tych samych, wypróbowanych już w latach 30. kanałów. Liczba zaobrączkowanych ptaków oraz obrączkarzy wzrastała. Jednak nie odmawiając zaangażowania Janowi Szczepskiemu wydarzyło się coś, co nie pozwoliło osiągnąć rezultatów przedwojennych nawet po 20 latach działalności.

Cieżko wskazać jednoznacznie na przyczynę. Z jednej strony należy zwrócić uwagę na fakt, że najaktywniejsi współpracownicy Stacji zamieszkiwali we wschodnich województwach II RP, które po wojnie przypadły Związkowi Radzieckiemu. Z drugiej strony ludzie zasiedlający dopiero „Ziemie Odzyskane” mieli wiele ważniejszych spraw niż zajmowanie się obrączkowaniem ptaków. Ogromnisze zniszczeń i biedy nie ominął także centralnej części kraju. Był to więc bardzo niesprzyjający popularyzowaniu działań Stacji Ornitologicznej okres. Należy jednak docenić przetrwanie Stacji w ciężkich czasach dzięki wysiłkowi wielu osób oddanych sprawie obrączkowania ptaków, dzięki którym badania te rozwijały się w naszym kraju nieprzerwanie aż do dnia dzisiejszego.

Literatura

- Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, 1933-1953.
- Archiwum MiIZ PAN, PMZ 1/263 a.
- Archiwum MiIZ PAN, PMZ, 1/83 b.
- Archiwum MiIZ PAN, PMZ, 1/261 c.
- Archiwum Stacji Ornitologicznej MiIZ PAN.
- Biuletyn Biura Obrączkowania Stacji Ornitologicznej Instytutu Zoologicznego PAN, 1 (1970).
- Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1-2 (1938a).
- Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 3 (1938b).
- Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 4 (1938c).
- Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1 (1939).
- Domaniewski J. 1933a. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1931, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. I, 1.
- Domaniewski J. 1933b. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1932, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. I, 5.
- Domaniewski J. 1934. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1933, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. I, 11.
- Domaniewski J. 1934. Wędrówki ptaków, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów.
- Fedorowicz Z., Feliksiak S. 2016. 150-lecie Gabinetu Zoologicznego w Warszawie (1818-1968), Memorabilia Zoologica, Nowa Seria 1, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna i Reklamowo-Handlowa „ADAM”, Warszawa.
- Nasz Głos. Czasopismo regionalne ziemi augustowskiej, nr 7-8 (60-61), 1937.
- Nowak E. 1959. Bogusław Stamirowski – inicjator obrączkowania ptaków dla celów naukowych w Polsce, Przegl. Zool., 3, 4: 280-282.
- Rydzewski W. 1938a. Wędrówki ptaków, Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1-2.
- Rydzewski W. 1938b. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1936, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. II, 14.
- Rydzewski W. 1938c. Obrączkowanie bocianów w roku 1937, Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1-2.
- Rydzewski W. 1939b. Nieco statystyki, Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1.
- Rydzewski W. 1939a. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1937, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. II, 19.
- Rydzewski W. 1949. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1938, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. IV, 1.
- Ringleben H. 1938. Stacja ornitologiczna w Rossitten, Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 4.
- Rożnowska-Feliksiakowa J. 1958. Wydawnictwa ciągłe w Bibliotece Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk, PWN, Warszawa.
- Sokołowski J. 1972. Ptaki ziem polskich, t. 2, PWN, Warszawa.
- Stamirowski B. 1954. Przyczynki do Wędrówek Ptaków, Łowiec Polski, 3 (1024): 11.
- Szczepski J. 1946. Przeszłość i przyszłość Stacji Ornitologicznej w Polsce, Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 7/8.

- Szczepski J. 1951. Sprawozdanie z działalności Stacji Ornitologicznej w latach 1945-1948, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. IV, 5.
- Szczepski J., Szczepska W. 1953. Sprawozdanie z działalności Stacji Ornitologicznej za rok 1949, Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici, t. IV, 6.
- Warga K. 1939. Królewski Węgierski Instytut Ornitologiczny, Biuletyn Stacji Badania Wędrówek Ptaków, 1.
- Zawadzki S. 2016. Edukacja przed edukacją. Znaczenie działalności wystawienniczej Muzeum Zoologicznego w Warszawie w XIX i pierwszej połowie XX w. w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego, Stud. i Mat. CEPL w Rogowie, 47 (2): 7-18.

Stanisław Zawadzki
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny
s.zawadzki@student.uw.edu.pl